

Od Utnapitištimovog poziva Gilgamešu da se bori protiv sna, protiv mudijskog sna, koji je samo drugi vid snmrti, pa preko Ciceronovog totalnog obezvređivanja sna, kao nečeg čemu ne pripada nikakva zasluga ili uvažavanje, jer »navodi ljudi na beskrajne gluposti«, sve do modernog racionalizma, koji je »san podvrgao ubistvenoj kritici« uime svesnog uvida u stvari — čovekov razum nije ni slutio u ikoj meri tijem svojim zahtevom za racionalnim poniranjem u stvarno stanje u čoveku i van njega sam sebi kopa jamu. Moderno nastojanje da se svešću prodire u svest donelo nam je njenu žalosnu sliču. *Najuzvišeniji* deo svesti jednog modernog čoveka manje je produhoven no što bi se to uopšte moglo i zamisliti, veli jedan moderni antropolog. Letimski pregleđ otkrio bi u ovoj *plemenitoj* i *uzvišenoj* oblasti svesti nešto knjižkih reminescencija, mnogo predrasuda raznih vrsta (verskih, moralnih, društvenih, estetskih itd.) nekoliko ikonfekcijskih shvatanja smisla života, krajnje realnosti itd.« I začudo, protivno temeljnog uverenju »ozbiljnog čoveka« da je pouzdano odjelio »san« od »stvarnog«, moderni antropolozi tvrde da ovakvu njegovu šturu svest nadopunjuje bogata mitologija, »koja je više duhovnoga reda nego njegov svesni život«.

I danas se, kao uostalom odvajkada, čovekova măšta neprestano hrani »snovima«, *otpacima mitova i simbola*, sličama raja i utopije²⁾. Samo što smo izgubili onaj neposredni odnos prema svemu tome, karakterističan za primitivnog čoveka, koji je san kao stanje duha bio pouzdano situirao. »Istina — veli Sreten Marić — psiholozi tvrde da postoji specifičan jezik sna, univerzalan, i moguće je, po Frojdiju, da su drevni ljudi, pateći manje od primitivne jednog nehumanog komplikovanog morala, imali snove u kojima se duh otvoreno saopštavao. Ako je tako, onda se čoveku desilo nešto strašno: san mu se alijenisao, i danas se univerzalni simboli sna i svište vešto kamuflijiraju.« To je sasvim tačno, uz uslov da Marić pod ovim »danasa« podrazumeava vreme od oko sedamnaestog veka pre Hrista naovamo. Još onda se, naime, kulturnom čoveku alienisao san, i egiptatski faraon je uzalud, sa najboljim vracima i mudracima onoga vremena, pokušavao da odgonetne značenje svoga znamenitog sna. To je u isto vreme i prvi put da se čovek zapita o značenju sna. U najranijim primitivnim društvinama čovekov odnos prema snu bio je jednostavan: san je bio produženje svesnog stanja i nije se od njega odvajao. »Vratilo sam se poglavici — veli F. S. Annot — i začudio se našavši ga gdje sedi pred svojom kolibom obučen na evropski način. Objasnio mi je da je prošle noći snivao da je bio u Portugalu, u Engleskoj i u još nekim drugim zemljama. Stoga je, kad je ustao, obukao evropsko odjelo i rekao svojim podanicima da se vraća iz zemalja gdje stanuju bijeli ljudi. Svi koji su mu došli u posjetu, i mlađi i stari, morali su mu stisnuti ruku, čestitajući mu sretan povratak.³⁾

No, od Josifa naovamo, ljudski rod (mislim, onaj njegov civilizovani deo) izgubio je moć razumevanja univerzalnog jezika sna. Ali kako san nije prestao da suočava čoveka sa nesvesnim delom njegove metafizike, uklidajući vreme i prostor, i stavljači ga na taj način u radikalno novu situaciju u odnosu na »svesni« život, to je san postao sušta slika umetnosti. Do njegove estetske primene proteklo je, ipak, dosta vremena, i tek su nadrealisti počeli da se u svojim tekstovima snom sistematski služe. Poduhvat se nije pokazao sviše plodan, jer su, služeći se onim simbolima koje From naziva *slučajnim*, pisali tekstove najčešće bez ikakvih ikonotatičnih mogućnosti. No, ipak, dostojanstvo sna je uvršteno. Sa Frojdom, Jungom i Zilbererom o snu se počelo govoriti naučnim jezikom i u sklopku drugih simboličkih formi: mita, bajke, rituala i literature.

San više nije individualna kreacija, ili bar ne po Jungu, jer potiče iz izvora koji nas transcendira. Naše iskustvo sna smešteno je u »večno nasleđene forme i ideje«, ar-

ZORAN STOJANOVIC

O SIMBOLIČKOM JEZIKU

E. From: ZABORAVLJENI JEZIK,
Zagreb, 1970.

hetipove. Tako Jung nalazi opravdavanje za našu povišenu intelektualnu sposobnost u sru. Sa tim se From ne slaže, jer nalazi da je »ono što mi mislimo u našem sru naše mišljenje i da jaka razlozi govore za to da utjecaju kojima smo podvrgnuti u budnom stanju djeluju u mnogom pogledu zatupljujuće na naša intelektualna i moralna postignuća«.

»Mit kao i san — veli From — nude priču, koja simboličkim jezikom izražava religijske i filozofske ideje. Prema tome, mit nije ni prednaučna, naivna slika sveta, ni proizvod poetske maštice; niti je, pak, njegova manifestna priča istinita. Manifestna priča je simbolički izraz religioznog i filozofskog značenja. Ističući u *mitu o Edipu* kao centralni problem stav prema autoritetu, From je izneo neke značajne primedbe na Frojgov pristup koji tvrdi da je središnja tema mita seksualna želja, kao i na Bachofenovu interpretaciju koja ističe kao najbitniji momenat smenjivanje matrijarhata i uspostavljanje patrijarhalnog poretku. Naime, za razliku od Frojda, koji kaže »da se Štingimo pitanje koren u seksualnoj radozalosti, koja je čoveku urođena, ali zamaskirana kao novo initelektualno nastojanje smešteno daleko od zaštranjene zone seksa«, From kaže da prevedene Štingine reči iz simboličkog u diskurzivni jezik glase: »Onaj tko zna da je najvažniji odgovor što ga netko može dati na najteže pitanje s kojim je suočen, čovjek sam, taj može ispasti čovečanstvo.« S druge strane, Bachofen ne uvažava dovoljno činjenicu »da je Kreont — iako jedini koji fizički preziv, premda simbolizira pobedu patrijarhalnog svijeta — moralno poražen«. I From dodaje: »Može se pretpostaviti da je Sofoklo želio izmijeniti ideju da je patrijarhalni svijet pobedio, ali da će biti poražen ako ne prihvati humanistička načela stanjeg, materijarhalnog poretku.« To je vrlo sumnjivo, jer nam ništa ne govori da je Sofokle znao nešto svesno o vladavini matrijarhata. Slutio, možda, jeste. Ali je sigurno da je svesno izneo strepnju za propast savremenog sveta ukoliko ne prihvati neka humanistička načela koja su imantentna ljudskom rodu.

Za primer simboličkog jezika bajke From uzima »Crvenkapicu«. Suptilnom analizom i prevođenjem njenog skrivenog smisla u bukvalni, From dolazi do nekih vrlo tanahih zaključaka. Po njemu, »Crvenkapica« predstavlja zrelu ženu suočenu sa problemom seksa. No, seks joj je prikazan kao nešto vrlo opasno (one skreći s puta), jer možeš »pasti i razbiti bocu«. Pa ipak, seks, onako zavodljiv i primamljiv, ne da mira njenoj maštici; šunja se oko inje (vuk je inkarnacija seksa) i nagovara je da posluša kako ptice pevaju. »Talko je veselo ovde u šumi«, dodaje. I Crvenkapica popušta u svojoj vrlini: »Ako baki donesem kruh cveću, obradovaće se.« To odustajanje od stroge zapovesti vodi je ravno vuku u trbuš. Dakle, seks je u bajci prikazan kao ljudožderski čin. Da li onda bajka izražava iskub između Muškarca i Žene? Ne, kaže From. U

pitanju su one žene kod kojih je mržnja i predrasuda protiv muškaraca dominantna. Dotle je tumačenje prihvatljivo, no problem nastaje kada, na kraju; lovac (dakle: muškarac) spasava Crvenkapicu. Da bi izgladio nesporazum, From kaže: »Lovac je, na kraju priče, konvencionalni lik oca bez stvarnog značenja.« Ono što se ne uklapa u sistem, eliminiše se njegovim obezvređivanjem.

From je, međutim, mnogo lucidniji i kaže raspravlja o jevrejskom ritualu praznovanja subote (sabaat). Sest dana radi, sedmog se odmaraj, rečeno je još u knjizi postanja; Gospod je svet stvorio za šest dana, a sedmog prilegao. From se s pravom pišta zašto se Bog sedmog dana odmara. Jer, ako je večan i svemoguć, on već time neima potrebe za odmorom. Odgovarajući na ovo pitanje, From insistira na biblijskom osobitom shvatanju rada. Naime, rad se onda nije shvatao »kao fiziološku i higijensku potrebu« u današnjem smislu reči, već kao »zadiranje čoveka u fizički svet, bilo da je ono konstruktivno ili destruktivno. Odmor je stanje mira između čovjeka i prirode. Subota postaje dan mira. »U stanju mira čovjek anticipira stanje ljudske slobode koja će se naposletku ispuniti.« Odmor izražava mir, dostojanstvo i slobodu. Bog se ne odmara zato što je umoran, već zato što je on slobodan i potpuno Bog jedino onda kada prestane da radi. Ne-radi je, prema tome, sloboda. Time se biblijsko shvatanje rada dovodi u vrlo blisku vezu sa Marksom. »Carstvo slobode — kaže Marks — počinje, u stvari, samo tamo gde prestaje rad nametnut nuždom i spoljnim finalitetom; ono se, dakle, nalazi s onu stranu materijalne proizvodnje u pravom smislu reči.« I mada je razlika ogromna, jer Marks ima na umu samo rad »nametnut nuždom i spoljnim finalitetom«, a Biblija svaki rad, ipak ostaje zajedničko da ne-radi i znači biti sloboden.

Ostavljajući mogućnost da se ovaj jevrejski ritual i drugačije protumači, From veli da ovim nezadiranjem u prirodu za jedan dan čovek eliminiše vreme. »Gde nema promena, ni rada, ni ljudskog zadiranja, nema vremena.« Naravno, ovde From misli na ono subjektivno, jevrejsko vreme, a ne na kosmičko; kosmos ne prestaje da se kreće. Na taj način biblijska subota postaje simbol čovekove pobjede nad vremenom, »vreme je ukinuto, Saturn je detronizovan na svoj vlastiti dan — Saturnov dan.«

Prelazeći na analizu umetničkog dela pisanih simboličkih jezika, From je odbrao Kafkiju *Proces*. Ceo roman ima jedan, osnovni, ton karakterističan za sam: svaki događaj za sebe je realističan, a celina ostavlja utisak fantastičnog. From se još na početku analize zaustavlja kod reči »uhapšen« (verhaften), koja može da znači i *zaustavljen* u normalnom razvijetu, i kaže da manifestna priča podrazumeva prvi smisao, a simboličko značenje ovaj drugi. Dalje, sve proizilazi iz toga: Jozef K. je čovek »primalačke orijentacije«⁴⁾, čovek koji veruje da je »izvor svekolikog dobra izvan njega i da se problem života sastoji u tome da se izbjegne opasnost da bi se moglo izgubiti načinost stoga izvora«. Jozef K. čas buneći se, čas podvrgavajući se autoritetu (sudu) propušta da shvati gotovo otvorenu sugestiju sveštenika kada mu ovaj kaže: »Nekako previše razmišljaš o pomoći izvana, naročito od žena. Ne shvaćaš li da to nije pravila vrsta pomoći.« Tek na samom kraju romana, po Fromu, dok su dželati vršili »groteske« pripreme za izvršenje presude, Jozef K. je, ugledav svetlo i čoveka na prozoru obližnje zgrade, postao »svjestan svoje pohlepe i jalovostik i »prije je puta uspio shvatiti mogućnost prijateljstva i ljudske solidarnosti.«

¹⁾ Čini mi se da je Hauzer primetio da ona polupijana masa što pred ponoć tetura iz bioskopskih dvorana teško može da položi računa o svom stanju.

²⁾ O soteriološkom karakteru marksističke vizije svedeta videti kod Mirča Eliade: *Mit i zbilja*, Zagreb, 1970.

³⁾ O čoveku »primalačke orijentacije« vidi u knjizi E. From: *Čovjek za sebe*, Zagreb, 1966.